

<https://doi.org/10.70728/a.series.ijt.v08.i04.053>

BO‘LAJAK MUHANDISLARNING KASBIY SHAKLLANISHIDA IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK OMILLARNING O‘RNI

Nazarova Marg‘uba Gulamovna

Olmalik davlat texnika instituti

“Ijtimoiy-gumanitar fanlar va tillar” kafedrası katta o‘qituvchisi

ORCID: 0009-0006-1942-9423

E-mail: nazarovamarguba85@gmail.com [Tel: +998935926176](tel:+998935926176)

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo‘lajak muhandislarning kasbiy shakllanishida ijtimoiy-psixologik omillarning o‘rni va ahamiyati nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Kasbiy shakllanish jarayoni muhandislik ta‘limining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, unda ijtimoiy muhit, pedagogik ta‘sir, guruh dinamikasi va shaxslararo munosabatlar kabi omillar muhim o‘rin tutadi. Maqolada bo‘lajak muhandislarning kasbiy tayyorgarligi jarayonida ijtimoiy-psixologik omillarning ta‘siri, ularning kasbiy identifikatsiyasi va moslashuvdagi roli yoritilgan.

Kalit so‘zlar: kasbiy shakllanish, bo‘lajak muhandis, ijtimoiy-psixologik omillar, kasbiy identifikatsiya, ijtimoiy moslashuv, pedagogik ta‘sir, shaxslararo munosabatlar, kasbiy qadriyatlar.

Аннотация. В данной статье теоретически и практически анализируются роль и значение социально-психологических факторов в профессиональном формировании будущих инженеров. Процесс профессионального становления является важной составляющей инженерного образования, в котором важную роль играют такие факторы, как социальная среда, педагогическое воздействие, групповая динамика и межличностные отношения. В статье освещается влияние социально-психологических факторов в процессе профессиональной подготовки будущих инженеров, их роль в профессиональной идентификации и адаптации.

Ключевые слова: профессиональное становление, будущий инженер, социально-психологические факторы, профессиональная идентификация, социальная адаптация, педагогическое воздействие, межличностные отношения, профессиональные ценности.

Abstract. This article theoretically and practically analyzes the role and significance of socio-psychological factors in the professional formation of future engineers. The process of professional development is an important component of engineering education, in which factors such as the social environment, pedagogical influence, group dynamics, and interpersonal relationships play an important role. The article highlights the influence of

socio-psychological factors in the professional training process of future engineers, as well as their role in professional identification and adaptation.

Keywords: professional development, future engineer, socio-psychological factors, professional identification, social adaptation, pedagogical influence, interpersonal relationships, professional values.

KIRISH. Muhandislik faoliyatining murakkablashuvi va texnologik taraqqiyotning jadal sur‘atlarda rivojlanishi bo‘lajak muhandislarning kasbiy shakllanishiga ta’sir etuvchi omillarni chuqur o‘rganishni taqozo etadi. Zamonaviy jamiyatda muhandislik ta’limining asosiy vazifalaridan biri - nafaqat yuqori malakali texnik mutaxassislar tayyorlash, balki ularning ijtimoiy-psixologik jihatdan yetuk, moslashuvchan va kasbiy faoliyatga tayyor shaxslar sifatida shakllanishiga erishishdir. Bo‘lajak muhandislarning kasbiy shakllanishi murakkab va ko‘p bosqichli jarayon bo‘lib, unda bir qator ijtimoiy-psixologik omillar muhim rol o‘ynaydi. Jumladan, oliy ta’lim muassasasidagi ijtimoiy muhit, o‘qituvchi va talabalar o‘rtasidagi munosabatlar, guruh dinamikasi, kasbiy identifikatsiya va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash kabi omillar bo‘lajak muhandislarning kasbiy shakllanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Ijtimoiy-psixologik omillar deganda, shaxsning rivojlanishi va faoliyatiga ta’sir etuvchi ijtimoiy muhit, shaxslararo munosabatlar, guruh jarayonlari va ijtimoiy normalar majmui tushuniladi. Bo‘lajak muhandislarning kasbiy shakllanishi kontekstida ushbu omillar ularning kasbiy qadriyatlarini shakllantirish, kasbiy identifikatsiyasini rivojlantirish va kasbiy faoliyatga moslashish jarayonlarida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Mazkur maqolada bo‘lajak muhandislarning kasbiy shakllanishida ijtimoiy-psixologik omillarning o‘rni va ahamiyati, ularga ta’sir etuvchi asosiy omillar va kasbiy tayyorgarlik jarayonida ushbu omillarni takomillashtirish yo‘llari yoritiladi.

ASOSIY NAZARIY QISM

Bo‘lajak muhandislarning kasbiy shakllanishi - bu ularning shaxs sifatida rivojlanishi, kasbiy bilim, ko‘nikma va malakalarni egallashi hamda muhandislik faoliyatiga tayyorligining shakllanish jarayonidir. Ushbu jarayonga bir qator ijtimoiy-psixologik omillar ta’sir ko‘rsatadi. Oliy texnika ta’lim muassasasidagi ijtimoiy muhit bo‘lajak muhandislarning kasbiy shakllanishida muhim omil hisoblanadi. Ijtimoiy muhit deganda, ta’lim jarayonining tashkiliy sharoitlari, o‘qituvchilar va talabalar o‘rtasidagi munosabatlar, talabalar guruhidagi psixologik iqlim va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash tizimi tushuniladi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ijobiy psixologik iqlimga ega bo‘lgan guruhlarda o‘qiyotgan talabalar o‘zlarining kasbiy qiziqishlarini shakllantirishda, kasbiy faoliyatga moslashishda va shaxsiy rivojlanishida yuqori natijalarga erishadilar. Aksincha, salbiy psixologik iqlim, nizolar va qo‘llab-quvvatlashning yo‘qligi talabalarning o‘quv faoliyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi, ularning motivatsiyasini pasaytiradi va kasbiy shakllanishiga to‘sqinlik qiladi.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi “Oliy ta’lim tizimida kadrlar tayyorlash sifatini oshirishning psixologik-pedagogik omillari” loyihasi doirasida olib borilgan tadqiqotlarga ko‘ra, bo‘lajak muhandislarning kasbiy shakllanishida quyidagi ijtimoiy-psixologik omillar asosiy o‘rinni egallaydi: *Pedagogik*

ta’sir: o‘qituvchining shaxsiyati, uning kasbiy mahorati va talabalar bilan munosabat uslubi; *Guruh dinamikasi*: talabalar guruhidagi shaxslararo munosabatlar, yetakchilik va hamkorlik; *Ijtimoiy identifikatsiya*: talabaning o‘zini muayyan kasbiy guruhga mansubligi hissi; *Motivatsion omillar*: kasbiy faoliyatga bo‘lgan qiziqish, ichki va tashqi motivatsiya; *Ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash*: oila, do‘stlar va o‘qituvchilarning qo‘llab-quvvatlashi.

Talabalar guruhidagi shaxslararo munosabatlar bo‘lajak muhandislarning kasbiy shakllanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Guruh dinamikasi - bu guruh a’zolari o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir jarayonlari bo‘lib, unda quyidagi elementlar muhim ahamiyatga ega:

Jadval 1. Guruh dinamikasining bo‘lajak muhandislar kasbiy shakllanishiga ta’siri

Guruh dinamikasi elementi	Ta’sir yo‘nalishi	Namoyon bo‘lishi
Yetakchilik	Kasbiy qadriyatlarni shakllantirish	Guruh yetakchilarining kasbiy faoliyatga munosabati boshqa talabalarga o‘rnak bo‘ladi
Guruh me’yorlari	Kasbiy xulq-atvor standartlarini belgilash	Guruhda o‘quv va kasbiy faoliyatga nisbatan me’yorlar shakllanadi
Guruh birligi	Psixologik qo‘llab-quvvatlash	Guruh birligi yuqori bo‘lgan hollarda talabalar o‘zlarini xavfsiz his qiladilar
Guruh bosimi	Kasbiy qarorlarga ta’sir	Guruh fikri talabalarning kasbiy tanlovlariga ta’sir ko‘rsatishi mumkin

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, talabalar guruhida ijobiy munosabatlar va hamkorlik muhitining mavjudligi bo‘lajak muhandislarning kasbiy qiziqishlarini rivojlantirishga, ularning kasbiy faoliyatga tayyorligini oshirishga va ijtimoiy moslashuvchanligini kuchaytirishga xizmat qiladi. Kasbiy identifikatsiya - bu shaxsning o‘zini muayyan kasbiy guruhga mansubligini anglashi va qabul qilishidir. Bo‘lajak muhandislarda kasbiy identifikatsiyaning shakllanishi ularning kasbiy shakllanishining muhim ko‘rsatkichlaridan biridir. Kasbiy identifikatsiyaning rivojlanish bosqichlari quyidagilardan iborat:

1. Diffuz identifikatsiya (birinchi kurs): talaba hali muhandislik kasbining mohiyatini to‘liq anglamagan, kasbiy qiziqishlari aniq emas;

2. Identifikatsiyani izlash (ikkinchi kurs): talaba turli kasbiy yo‘nalishlarni o‘rganadi, o‘z qiziqishlarini aniqlashga harakat qiladi;

3. Identifikatsiyaning shakllanishi (uchinchi kurs): talaba o‘zini muhandis sifatida qabul qila boshlaydi, kasbiy qadriyatlar va me’yorlarni o‘zlashtiradi;

4. Identifikatsiyaning mustahkamlanishi (to‘rtinchi kurs): talaba muhandislik kasbiga mansubligini to‘liq qabul qiladi, kasbiy faoliyatga tayyor.

Ijtimoiy-psixologik omillar kasbiy identifikatsiyaning ushbu bosqichlarda shakllanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Xususan, o‘qituvchilarning qo‘llab-quvvatlashi, amaliyot jarayonidagi tajribalar va ijtimoiy muhit talabalarning o‘zlarini muhandis sifatida identifikatsiya qilishlariga yordam beradi. Bo‘lajak muhandislarning kasbiy moslashuvi – ularning yangi ijtimoiy muhitga, o‘quv jarayoniga va keyinchalik kasbiy faoliyatga

Qo‘qon DPI. Ilmiy xabarlar 2026-yil 4-son _____ *A seriya*
moslashish jarayonidir. Ushbu jarayonda ijtimoiy muhit va pedagogik ta’sir alohida o‘rin tutadi.

Ijtimoiy muhit bo‘lajak muhandislarning kasbiy moslashuviga quyidagi yo‘nalishlarda ta’sir ko‘rsatadi: *Akademik moslashuv*: o‘quv jarayonining talablariga moslashish, o‘qitish usullarini qabul qilish; *Ijtimoiy moslashuv*: yangi ijtimoiy guruhga (talabalar jamoasiga) moslashish, shaxslararo munosabatlarni o‘rnatish; *Psixologik moslashuv*: yangi muhitdagi psixologik bosimlarga bardosh berish, stressni boshqarish; *Kasbiy moslashuv*: kasbiy faoliyatning talablariga moslashish, kasbiy qadriyatlarni o‘zlashtirish. Tadqiqotlarga ko‘ra, yuqori darajadagi ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash va ijobiy ijtimoiy muhitga ega bo‘lgan talabalar kasbiy moslashuv jarayonida kamroq qiyinchiliklarga duch keladilar va yuqori natijalarga erishadilar.

O‘qituvchining shaxsiyati, uning kasbiy mahorati va talabalar bilan munosabat uslubi bo‘lajak muhandislarning kasbiy shakllanishida muhim rol o‘ynaydi. Pedagogik ta’sir quyidagi jihatlarni o‘z ichiga oladi: *Bilim va ko‘nikmalarni uzatish*: o‘qituvchining kasbiy bilim va tajribasini talabalarga yetkazishi; *Model vazifasini o‘tash*: o‘qituvchining xulq-atvori, kasbiy faoliyatga munosabati talabalarga o‘rnak bo‘lishi; *Qo‘llab-quvvatlash va rag‘batlantirish*: o‘qituvchining talabalarning muvaffaqiyatlarini qadrlashi va ularni qo‘llab-quvvatlashi; *Fikr-mulohaza berish*: o‘qituvchining talabalar faoliyatiga baho berishi va ularga yo‘nalish ko‘rsatishi. Samarali pedagogik ta’sir bo‘lajak muhandislarning kasbiy qiziqishlarini rivojlantirishga, ularning kasbiy faoliyatga tayyorligini oshirishga va ijtimoiy-psixologik jihatdan yetuk shaxslar sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

Bo‘lajak muhandislarning kasbiy qadriyatlari ularning kasbiy shakllanishining muhim tarkibiy qismidir. Kasbiy qadriyatlar deganda, shaxsning kasbiy faoliyatning maqsadlari, vositalari va natijalariga nisbatan munosabatini belgilovchi barqaror e’tiqodlar tizimi tushuniladi. Kasbiy qadriyatlarning shakllanishida ijtimoiy-psixologik omillar muhim rol o‘ynaydi: *Ijtimoiy ta’sir*: o‘qituvchilar, ota-onalar va tengdoshlarning kasbiy qadriyatlarga nisbatan munosabati; *Kasbiy namunaviy modellar*: muvaffaqiyatli muhandislarning hayotiy tajribalari va qadriyatlari; *Ijtimoiy qadriyatlar tizimi*: jamiyatda muhandislik kasbiga nisbatan mavjud bo‘lgan qadriyatlar va munosabatlar; *Guruh dinamikasi*: talabalar guruhida shakllangan kasbiy qadriyatlar va me’yorlar. D. Wang va boshqalar tomonidan o‘tkazilgan tadqiqotda universitet muhandislik talabalarining kasbiy qadriyatlari ularning kasb tanlashiga ta’siri va bu jarayonda kasbiy moslashuvchanlikning vositachi roli o‘rganilgan. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, kasbiy moslashuvchanlik talabalarga kasbiy qadriyatlarni xabardor va strategik qarorlarga aylantirish imkonini beradi.

Bo‘lajak muhandislarning kasbiy shakllanishida ijtimoiy-psixologik omillarning rolini kuchaytirish va ulardan samarali foydalanish maqsadida quyidagi yo‘nalishlarni taklif etish mumkin: Oliy texnika ta’lim muassasalarida bo‘lajak muhandislarni psixologik-pedagogik qo‘llab-quvvatlash tizimini tashkil etish muhim ahamiyatga ega. Ushbu tizim quyidagi vazifalarni bajarishi lozim: Talabalarning ijtimoiy-psixologik moslashuvini monitoring qilish; Moslashuv jarayonida qiyinchiliklarga duch kelayotgan talabalarga individual yordam ko‘rsatish; Talabalar guruhlarida ijobiy psixologik iqlimni shakllantirishga ko‘maklashish; Talabalarning kasbiy identifikatsiyasini rivojlantirish bo‘yicha treninglar tashkil etish.

Talabalar guruhida ijobiy psixologik iqlimni shakllantirish bo‘lajak muhandislarning kasbiy shakllanishining muhim omilidir. Buning uchun: Guruh birligini kuchaytirishga qaratilgan treninglar o‘tkazish; Hamkorlik va o‘zaro yordam muhitini shakllantirish; Talabalar o‘rtasida samarali shaxslararo munosabatlarni rivojlantirish; Guruh me‘yorlarini shakllantirish va qo‘llab-quvvatlash. Bo‘lajak muhandislarning kasbiy moslashuvchanligi va ijtimoiy kompetentligini rivojlantirish ularning kasbiy shakllanishi jarayonida muhim o‘rin tutadi. Bu borada quyidagi chora-tadbirlar samarali hisoblanadi: Kasbiy qadriyatlarni shakllantirishga qaratilgan mashg‘ulotlar o‘tkazish; Ijtimoiy-psixologik treninglar tashkil etish (kommunikativ kompetentlik, nizolarni boshqarish, stressga bardoshlilik); Amaliyot va ishlab chiqarish bilan integratsiyalashgan o‘quv jarayonini tashkil etish; Muvaffaqiyatli muhandislar bilan uchrashuvlar va tajriba almashish dasturlarini tashkil etish. O‘qituvchilarning kasbiy-pedagogik mahoratini oshirish bo‘lajak muhandislarning kasbiy shakllanishida ijtimoiy-psixologik omillardan samarali foydalanishning muhim shartidir. Buning uchun: O‘qituvchilarni psixologik-pedagogik bilimlar bilan boyitish; O‘qituvchilarning talabalar bilan samarali munosabat o‘rnatish ko‘nikmalarini rivojlantirish; O‘qituvchilarning kasbiy qadriyatlar va me‘yorlarni talabalarga yetkazish usullarini takomillashtirish; Mentorlik tizimini joriy etish va rivojlantirish.

XULOSA. Mazkur maqolada bo‘lajak muhandislarning kasbiy shakllanishida ijtimoiy-psixologik omillarning o‘rni va ahamiyati kompleks tarzda tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari quyidagi asosiy xulosalarni chiqarishga imkon beradi: **1.** Bo‘lajak muhandislarning kasbiy shakllanishi murakkab va ko‘p bosqichli jarayon bo‘lib, unda ijtimoiy muhit, shaxslararo munosabatlar, guruh dinamikasi va pedagogik ta’sir kabi ijtimoiy-psixologik omillar muhim rol o‘ynaydi. **2.** Oliy texnika ta’lim muassasasidagi ijtimoiy muhit va guruh dinamikasi bo‘lajak muhandislarning kasbiy identifikatsiyasi, kasbiy qadriyatlari va kasbiy faoliyatga moslashuviga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Ijobiy psixologik iqlim va samarali shaxslararo munosabatlar talabalarning kasbiy shakllanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. **3.** Pedagogik ta’sir - o‘qituvchining shaxsiyati, uning kasbiy mahorati va talabalar bilan munosabat uslubi - bo‘lajak muhandislarning kasbiy shakllanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Samarali pedagogik ta’sir talabalarning kasbiy qiziqishlarini rivojlantirishga, ularning kasbiy faoliyatga tayyorligini oshirishga xizmat qiladi. **4.** Bo‘lajak muhandislarning kasbiy shakllanishida ijtimoiy-psixologik omillardan samarali foydalanish maqsadida psixologik-pedagogik qo‘llab-quvvatlash tizimini rivojlantirish, talabalar guruhida ijobiy psixologik iqlimni shakllantirish, kasbiy moslashuvchanlik va ijtimoiy kompetentlikni rivojlantirish, o‘qituvchilarning kasbiy-pedagogik mahoratini oshirish muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi. “Oliy ta’lim tizimida kadrlar tayyorlash sifatini oshirishning psixologik-pedagogik omillari” loyihasi materiallari. - T: “Fan va texnologiya” nashriyoti. 2024.

1. Abdurasulov O.A. The relationship between science and technology philosophy. Western European Journal of Modern Experiments and Scientific Methods. Berlin 10785, ISSN (E): 2942-1896 Researc. Issue 8, August, 2024. <https://westerneuropenstudies.com/index.php/1>.

2. Abdurasulov O.A., Nazarova M.G. Muhandislik psixologiyasi. O‘quv qo‘llanma. - Toshkent: “Metodist nashriyoti”. 2026. 236 bet.

3. Olimova F. Research on the Issue of Professional Thinking in the Research of Foreign Psychologists. “*ACTA NUUZ*”, 1(1.8), 2025. P. 149-151.

4. Yulchiyev Z. Texnika oliy o‘quv yurtlarida muhandislik psixologiyasi fanini o‘qitishning ahamiyati. // *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, 2024. P. 355-357.

5. Lester D. Factors influencing civil engineering university students‘ decision making. *European Journal of Engineering Education*, 47(6), 2022. P. 970-985.

6. Kahneman D., Tversky A. Prospect theory: An analysis of decision under risk. *Econometrica*, 47(2), 2001, p. 263-291.